

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2023.99.5>

УДК 81'42

МОВНИЙ ОБРАЗ ЗАХИСНИКА УКРАЇНИ В ТЕКСТАХ ПЕРІОДУ ВІЙНИ

СЮТА

Галина Мирославівна,

доктор філологічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу стилістики, культури мови та
соціолінгвістики,

Інститут української мови НАН
України;

вул. М. Грушевського, 4, м. Київ,
01001;

e-mail: siutagalia@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3273-1644

Halyna

SIUTA,

Doctor of Philological Sciences,
Leading Researcher of Department
of stylistics, language culture and
sociolinguistics,

Institute of the Ukrainian Language of
the National Academy of Sciences of
Ukraine;

4, Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv
01001, Ukraine;

e-mail: siutagalia@gmail.com

У статті здійснено аналіз мовного образу захисника України, окресленого в українських медійних і художніх текстах 2022 – 2023 років. Засвідчено, що в сучасній українській мовній картині світу словесний образ захисника конкретизують лексеми захисники, бійці, воїни, вояки ЗСУ, побратими / посестри, хлопці / наші хлопці тощо. Виявлено й проілюстровано продуктивність лексичних, синтаксичних, стилістичних структур – мовних знаків воєнної доби та ідентифікаторів ціннісного ставлення українців до захисників України.

Ключові слова: мовний образ захисника України, мовна картина світу, часово марковані мовні знаки воєнної доби, медійний текст, художній текст.

Війна, яка триває в Україні від 2014 року, – це не тільки і не стільки боротьба за територію. У свідомісному вимірі це боротьба за ідентичність громадян України, за базові ментально-оцінні сенси, коли «сторони конфлікту намагаються нав'язати суспільству власне трактування образів «ворога», «захисника» і «Батьківщини», руйнуючи при цьому чужі» (Кирилюк 2020, с. 90).

Протиставлення мовних образів *захисник* і *ворог* у межах опозиції «свій – чужий» – не просто традиційне, це аксіологічний архетип. Однак у мовній картині російсько-української війни, яка рефлексує кардинальні й незворотні зміни у свідомості українців, це протиставлення набуло особливої світоглядно-емоційної загостреності й категоричності: *захисник* («свій») – позитивний, героїзований, глорифікований; *ворог* («чужий») – негативний, дегуманізований. Таку оцінку полярність із нівелюванням «нижніх бар'єрів» інвективності в мовоописах ворога та підкресленою героїзацією лінгвопортретування захисників України переконливо демонструє публіцистична, політична, епістолярна, художня практика, також розмовно-побутова та інтернет-комунікація. Сформований у них образ захисника України – це частина сьогоденної інформаційної стратегії та медіакультури, що передбачає активне протистояння пропаганді країни-агресора, зокрема фейковим і дискредитаційним повідомленням та матеріалам, які спрямовані на розхитування довіри до української армії.

Доречно в цьому контексті продемонструвати осучаснення ідентифікаційних маркерів українців загалом та захисників України зокрема. Таке знакове оновлення переконливо демонструє складна, кількоступенева антитеза, що стала однією з ключових аксіологічних позицій у наративі П. Порошенка «ЄС, НАТО, Україна – тепер це як “Армія. Мова. Віра”»: *Кривавий від втрат і чорний від згарищ 2022-ий розпізнав нас справжніх. Не гречкосіїв, а воїнів. Не малоросів, а українців. Не байдужих, а зятятих* (<http://surl.li/ejigt> Дата запити: 10.01.2023). Концептуальну оцінку *нас справжніх* розбудовує лаконічне й максимально чітке протиставлення уже віджилих, не актуальних сприйняткових стереотипів минулого (*гречкосії, малороси, байдужі*) та новітніх, сформованих у час війни (*воїни, українці, зятяті*). Це спостереження, на нашу думку, показово

корелює із тезою О.О. Тараненка про оновлення аксіології прикметника *український* та прислівника *по-українському*. За час війни (від 2014 року) відбулася «активізація вживання в новому “державному” значенні з конотаціями самоствердження, гордості, з позитивно-оптимістичним звучанням» (Тараненко 2023). Пор.: *Мужність українських воїнів стала бар’єром між оскаженою Росією та об’єднаною Європою* (<http://surl.li/tvnxu> Дата запити: 28.10.2023); *Нарешті ви повернулися додому. Не зламані, ви зберегли бойовий дух, не зрадили, продемонструвавши найкращі якості українського воїна* (5 канал, «Час новин», 28.12.2014); *Бойовий дух українських воїнів незламний. Бо кожен впевнений – перемога за нами* (<http://surl.li/tvole> Дата запити: 27.05.2022); <...> *українські сили продемонстрували значно вищий бойовий дух, ніж припускали у Москві під час планування «спецоперації»* (<http://surl.li/tvoln> Дата запити: 26.03.2022).

Лексико-семантична структура словесного образу захисника України. Словесний образ захисника України в текстах періоду війни розбудовують:

- номінації військових формувань, мілітарних організацій, військових підрозділів – *армія, військо, Збройні сили України / ЗСУ, нацгвардія, територіальна оборона / тероборона / ТРО, «Азов», третя окрема штурмова бригада, добровольча штурмова рота* та ін.: *Сьогодні наше військо стало однією з найбоєздатніших армій Європи, маючи за плечима більше 7 років досвіду боїв російсько-української війни. За цей час ми провели низку важливих реформ Збройних Сил, армія професіоналізувалася і стала однією з найважливіших інституцій країни* (<http://surl.li/tttrp> Дата запити: 14.10.2022); *В теробороні найкращі хлопці, / Самі герої воюють у наших ЗСУ / І джевеліни, і байрактари / За Україну б’ють русню* (Х. Соловій, «Українська лють»); *Як на ті квіти сонця погляну, / Бачу стінгер новенький, / Бачу силу твою, моя арто, / ЗСУ міць незламну, рідненьку!* (О. Акулова, «Чорнобривці»); *Аліна Михайлова організувала медичну службу 1-ої добровольчої штурмової роти, яку очолював легендарний ДаВінчі* (<http://surl.li/rsorm> Дата запити: 5.04.2023);

- назви осіб – учасників військових формувань, мілітарних організацій, військових підрозділів – *бійці ЗСУ, вояки ЗСУ, офіцери ЗСУ, солдати, нацгвардійці, тероборонівці, азовці, штурмовики*, пор.: *вийшов покурити до берега дніпра¹ / розговорився з вояком зсу /<...>/ вояк зсу був молодий / гордий за побратимів із передової / і чекав своєї черги / бити русню* (І. Мітров, «Вийшов покурити...»); *На Бахмутському напрямку нацгвардійці знищили два танки й бліндажі з особовим складом ворога* (<http://surl.li/tttgz> Дата запиту: 14.11.2022); *З перших днів на «нулі»: як хмельницькі тероборонівці захищають країну* (<http://surl.li/ttthj> Дата запиту: 13.04.2023);
- назви осіб із змістовірними семами ‘той, хто захищає, обороняє від ворога’, ‘той, хто бореться з ворогом, протистоїть ворогові’ – *захисники, оборонці, бійці, воїни, побратими, посестри, хлопці / наші хлопці*, пор.: *Пісня українська набирає силу / Про бійців хоробрих, про країну милу* (В. Кукоба, «Їхали укропи»); *Україна має унікальну історію воїнства. Кожна її сторінка сповнена звитягами різних поколінь оборонців рідної землі, які сформували особливий характер та образ сучасних захисників і захисниць України* (<http://surl.li/tttip> Дата запиту: 14.10.2022); *Коли всі потраплять у Крим? Як тільки Даня Салем з хлопцями організують нам коридор, ми обов’язково туди поїдемо* (<http://surl.li/rokjq> Дата запиту: 5.03.2023); *Якщо можна так говорити, це була гідна загибель гідного воїна. Він завжди казав: я не боюся загинути за Україну* (<http://surl.li/rsorm> Дата запиту: 6.04.2023);
- метафоричні та парафрастичні вторинні номінації – *кіборги, київський привид, воїни Світла, лицарі Свободи, наші янголи, українські янголи неба* тощо: *Київський привид в повітрі летить, / Київський привид збиває за мить, / Він – гордість країни, він – слава, він – дух, / Десятки рашистів відправив до трун. / Душа його світла боронить своїх, / А дух його сильний, сильніші ворогів* (С. Подвеза, «Київський привид»); *Ластівочки,*

¹ В ілюстрації збережено правопис автора.

братики, / Ластівки, сестрички! Кат кривавий
 вирішив / З Бога поглумиться. / І прийшов зі зброєю,
 / Сіє всюди смерть, / **Наші Світла Воїни** / Женуть його
 геть! (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі, «Прилетіла ластівка»);
 Можемо лише сподіватися на допомогу міжнародних
 гуманітарних організацій. І вірити, що **наші незламні
 воїни Світла** незабаром таки повернуться додому.
 А фото Дмитра Козацького мандрують світом. І отримують
 найвищі нагороди на престижних виставках! Хай всі знають про
 нечувану мужність **українських лицарів Свободи!** (<http://surl.li/guxun> Дата запити: 15.09.2022);
Наші янголи тихо ждуть, / Поки полетять ракети, /
 Що їм закривають путь / І ловлять в свої тенета (Т. Пальонко);
 Після найдовшої паузи в травні – тривалістю 4 дні, рашисти знову атакували Київ з повітря. <...>
Українські янголи неба не дали шансів агресору (<http://surl.li/rsoua> Дата запити: 25.05.2023).

Когнітивно-текстовий аналіз таких публіцистичних і художніх мінітекстів виявляє, що в стилістичній ієрархії епітетних характеристик захисників України передбачувано домінують інтимізувальні означення (*наші, любі, дорогі, рідні / максимально рідні*), а також позитивнооцінні (*найкращі, зав'язані, затяті, вірні, незламні, горді, справжні*), зокрема й глорифікаційні (*надпотужні, святі, священні*) епітети.

У текстах війни кратно помножується інтимізувальна семантика займенника *наш, наша / наші* при його вживанні щодо захисників України та поєднанні, крім однойменної номінації *захисники*, також із текстовими конкретизаторами – прямими (*війська, військові, воїни, бійці, солдати, хлопці*) та метонімічними (*авіація, артилерія / арта, ППО та ін.*). Пор.: *Молитви мільйонів людей світу захищають нас, надають сили **нашим захисникам**, допомагають перемогти цих нелюдів окупантів, перемогти слуг диявола* (Н. Грегуль, «На нашу долю випала війна»); *Станом на 395-й день російського широкомасштабного вторгнення <...> **наші захисники** відбили на них 59 атак противника <...> В той же час **наші захисники** збили ворожий гелікоптер Мі-24 та 6 безпілотних літальних апаратів противника різних типів* (<http://surl.li/tugaa> Дата запити: 25.03.2023);

*Пройдем крізь вогонь і їдкі дими, / **Наші воїни** вам снують пастки* (Н. Грегуль, «Марш до перемоги»); ***Наші воїни** йдуть у бій і захищають свою землю, не шкодуючи власного життя* (Н. Грегуль, «На нашу долю випала війна»); *Зупиніться, агресори кляті! / Не топчіть чорнозем і траву! / **Бо вояки наші** завзяті / Вас спрямують у чорну труну* (О. Марс, «Не летіть в Україну, лелеки»); *Війна не вічна. Ні, не вічна! / Наблизить ніч ця новорічна / День Перемоги. / Не до свят... / За **наших** молилось **солдат*** (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі, «Воєнне передно-воріччя»); *За добу **наша авіація** завдали 17 ударів по ворожих позиціях, артилерія уразила 4 райони зосередження противника, – Генштаб ЗСУ* (<http://surl.li/tugaa> Дата запити: 25.03.2023); *Як працює **наша реактивна артилерія** на Бахмутському напрямку* (<http://surl.li/tugqb> Дата запити: 1.07.2023). Цю синкретизовану модальність позитивної оцінки і ментально-емоційної єдності зберігає також субстантивована форма *наші*: *Коли **наші** вже будуть завдавати ударів по рашистських кораблях у Чорному морі?!»* (коментар YouTube, 30.03.2022); *Усі виявлені повітряні цілі, які рухалися в напрямку Києва, були знищені силами і засобами **нашої протиповітряної оборони*** (<http://surl.li/rsoua> Дата запити: 25.05.2023).

Із стратегією прослави захисників України узгоджене домінування у їх мовному портретуванні номінацій та образів із семами ‘героїзм’, ‘звитяга’, ‘патріотизм’, ‘честь’, ‘слава’, ‘гідність’, ‘незламність’, ‘стійкість’, ‘сила’, ‘міць’, ‘сміливість’, ‘хорообрість’, ‘мужність’, ‘відвага’, ‘добро’, ‘любов’, ‘світло’, ‘порятунок’. Вони визначають загальний зміст і оцінну тональність психоемоційних характеристик та опису навичок українських захисників: *Кожна її [історії України. – Г. С.] сторінка сповнена **звитягами** різних поколінь **оборонців рідної землі** <...> Їхніми провідними рисами є **патріотизм** і **відчайдушність**, **відвага** і **честь*** (<http://surl.li/tttip> Дата запити: 14.10.2022); *Цьогоріч Президент України запровадив відзнаку «Хрест бойових заслуг» для відзначення військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань за видатну особисту **хорообрість** і **відвагу** або **видатний геройський вчинок** під час виконання бойового завдання* (<http://surl.li/tttip> Дата запити 14.10.2022); *З нагоди Дня захисників і захисниць України*

Президент Володимир Зеленський вручив орден **“За мужність” III ступеня 27-річній сержантці** із Канева Кролівець Верона (<http://surl.li/tyfht> Дата запиту 2.10.2023); **Наші воїни** в боях показали таку **силу і хоробрість**, такі бойові вміння, що окупант і не сподівався (Н. Грегуль, «На нашу долю випала війна»); **Завдяки <...> неймовірній хоробрості, стійкості і військовій вправності наших захисників** колони ворожої техніки були зупинені на підступах до столиці (Н. Грегуль, «На нашу долю випала війна»).

Інтенсифікація названих сем помітна в динамічно-метафоричних описах українських військових із дієсловами та дієслівними сполуками:

- із значенням «воювати, брати участь у військових діях», «протистояти ворогові», «давати відсіч» – *воювати, боротися, битися, іти в бій, боротися за свободу, брати / взяти до рук зброю, рватися до бою, давати відсіч, “заспокоювати” агресорів, формувати батальйони та ін.: Є люди, які потужно **воюють**. Це вокаліст гурту «Карна». Також дуже потужний воїн, і також багато робить з волонтерського боку* (<http://surl.li/rokjq> Дата запиту: 5.03.2023); *<...> я теж маю ті корені, які залишаються на своєму місці, попри все, що б там не сталось. Мабуть, саме заради цього **наші воїни йдуть у бій**, не шкодуючи власного життя* (Н. Грегуль, «На нашу долю випала війна»); **Кожен мужньо бореться за нашу свободу** *<...> / Вже забули, як це – мирні тихі сні. / Ми усе здолаємо!!! Буде перемога!!! / Відбудуєм разом неньку-Україну / Та не раз згадаються сигнали тривоги, / Від орди ворожої всі оці руїни* (А. Мелешко, «Зникли числа, дати, значимі події»); **Українські бійці дали відсіч окупантам на Донбасі, “заспокоївши” агресорів** (<http://surl.li/guyal> Дата запиту: 2.11.2021); **Ми взяли до рук зброю, щоб захищати власні території, ворог же, взяв для того щоб нищити нашу націю та цупити культуру** (пост 30-ї ОМБ імені князя Костянтина Острозького, 27.04.2022);
- із значенням «захищати», «рятувати від ворога» (*Україну / край / кордони / дітей / матерів / батьків / своїх*) –

захистити, боронити, обороняти, тримати оборону, прикривати серцем, закривати плечима, пор.: Я нині розмовляла із дощем, / Він так спішив про все розповісти, / Вростав у душу польовим плющем, / Просив залишитись і ще не йти... / Він бачив біль в очах чоловіків, / Що захищають край свій до кінця (Г. Британ, «Я нині розмовляла із дощем»); Я буду тебе захищати, / Країну, родину і дім! / Нікому вже нас не здолати, / Ми сильні господарі в нім! (Н. Городчук, «А можна я піду із вами?»); Не спить натомлене місто, ракети летять над Дніпром. / Деся в укритті на підлозі спить дитя тихим сном. / Батько країну боронить. Тривога! Відбій! / Як тебе сміли бомбити, Києве мій! (В. Лобач і Марина, «Києве мій»); Київський привид боронить своїх – / Дітей, матерів і стареньких батьків (С. Подвеза, «Київський привид»); Ваня Леньо з гурту Kozak System, який тримав оборону Києва свого часу, а потім їздив у тур, зібрав багато грошей для українських військових (<http://surl.li/rokjq> Дата запити: 5.03.2023); Ти лишив за спиною свій дім, / Протиставши навалі ворожій, / І стоятимеш скільки лиш взмозі, / Прикриваючи серцем своїм / Не кордони, не землю – людей: / Рідних, близьких, дітей, сиву маму... / Вони сил додадуть і наснагу, / Їх молитви для серця слей (І. Галишко, «Ти не смій не вернутись назад»); Мій бог не ховається поза спину, / Він над дітьми розстеляє покров. / Мій бог скуповує кровоспинне / Й стає у чергу здавати кров (М. Савка, «Мій Бог формує всю ніч батальйони»);

- із значенням «нищити ворога», «нищити техніку ворога», «руйнувати військову інфраструктуру / логістику ворога» – знищити, ліквідувати, розбити, розгромити, підбити, підірвати, накрити, спалити, пор.: Артилерійські підрозділи 80 окремої десантно-штурмової бригади ДШВ ЗСУ, яка зараз воює з рф на східному напрямку, розгромили ворожі танки, МТЛБ та ліквідували близько 15 російських окупантів (<http://surl.li/uaavi> Дата запити: 9.06.2022); Рік тому ЗСУ підбили крейсер «Москва» і зруйнували міф про «велич»

Чорноморського флоту Росії (<http://surl.li/uaatd> Дата за-
питу: 12.04.2023); *Українські Повітряні Сили ракетою
знищили у Криму російський військовий корабель
«Аскольд»* (Military, 6.11.2023); *«Азов» знищив гене-
рал-майора окупаційних військ! <...> Крім того, вій-
ськовій полку «Азов» розбили один із підрозділів 22-ї бри-
гади спецпризначення російсько-окупаційних військ*
(<http://surl.li/uaatn> Дата за-
питу: 15.03.2022); *ЗСУ підірва-
ли російський корабель «Новочеркаськ» та знищили
13 шахедів: Повітряні сили відзвітували про потужну
нічну роботу* (<http://surl.li/uaatr> Дата за-
питу: 26.12.2023); *СБУ знову підірвали залізницю в Бурятії* (<http://surl.li/uaatv>
Дата за-
питу: 1.12.2023); *Під час боїв на Луганщині
українські захисники спалили ворожий танк Т-90М
«Прорив», яким пишається армія окупантів* ([http://surl.
li/uaawa](http://surl.li/uaawa) Дата за-
питу: 16.01.2023).

Окремий сегмент у цій дієслівній групі становлять одиниці
військового сленгу та неофразми військового часу – *мінусну-
ти, забаранити, могилізувати, відправити на концерт Кобзо-
на*¹, пор.: *Наші накрили і закрили колону рашистів, а також
мінуснули командно-штабну машину* (Стратком); *ЗСУ моги-
лізували рекордну кількість військових рф за добу* (UA.NEWS
SAV, 12.12.2022); *Так виглядав п*р, який командував флотом,
та віддавав накази по калібрах. Дякуємо ССО, за те, що за-
баранили* (Коментар Facebook); *ЗСУ відправили на «концерт
Кобзона» партію російських окупантів: нові цифри* ([http://surl.
li/uasqn](http://surl.li/uasqn) Дата досту-
пу: 11.11.2022).

Найтісніше зрощення модальностей захоплення, вдячнос-
ті, віри, максимального підтримування (умотивовані реаль-
ним ставленням українців до своїх захисників у час війни)
демонструють вигуківі, оптативно-бажальні конструкції та
гасла прослави: *Збройні Сили України, щастить вам нехай!*
(О. Акулова, «Києве мій»); *Кривавий ангел в тебе на плечі, /
Любов твоя, як ненависть, кривава, / І ти запишеш почерком*

¹ **Концерт Кобзона** – український афоризм та евфемізм до загибелі
російських солдатів та інших рашистських діячів, тобто, їхнє символічне при-
єднання до покійного російського співака Йосипа Кобзона (<http://surl.li/uasqn>
Дата за-
питу: 12.02.2023).

мечів / За що вона, твоїм героям, слава! (Б. Томенчук, «У цій біді, котра не має дна...»); *Слава всім нашим воякам, / Слава, Україно, твоїм сином* (І. Водвуд, «Горів москалик і палав»); *Орка тіло ляже в ґрунт – / Слава нашим ЗСУ!*; *Київський привиде, слава тобі, / Київський привиде, безмежної сили тобі* (С. Подвеза, «Київський привид»). Пор. полярний негативний зміст оптативних контекстів, спроектованих на ворога, окупанта, загарбника: *Тепер не сльози – біль в очах. / І співчуття тим вдовам, матерям. / Немає більше сумніву в словах: / Ворогам смерть! Слава героям!* (Т. Полуфанова, «Сльози котилися повільно»); *Поцілуй мене міцніше, / Кличе до лав ЗСУ тебе рідна земля. / Поцілуй мене міцніше, / Хай у пакеті додому везуть москаля. / Хай вантаж 200 додому везе москаля. / Хай споживає ці добрива наша земля* (О. Акулова, «Кацапів мучать»); *Ми з вами, синочки, ми молимося Богу – / Союз українок не спить... / Ми вірим у вас і в святу перемогу. / А ворог – хай в пеклі горить!* (<http://surl.li/uactc> Дата запиту: 16.10.2023).

Кульмінацію прослави українських захисників засвідчує лексико-тематичний сегмент «героїзм»: *герой* («Видатна своїми здібностями і діяльністю людина, що виявляє відвагу, самовідданість і хоробрість у бою» (СУМ II, с. 55), *героїзм* («Найвище виявлення самовідданості й мужності у виконанні громадського обов'язку (СУМ II, с. 55), *героїчний* (1. Властивий героєві; відважний, доблесний // Який чинить подвиги, здатний до подвигів, героїзму. $\diamond$ 2. перен. Який потребує дуже великого напруження (СУМ II, с. 55), *геройський* (1. Те саме, що **героїчний** 1 (СУМ II, с. 56). Власне, ці номінації та характеристики формують своєрідний «ґлорифікаційний каркас» і індивідуального, і колективного мовообразу українського воїна-захисника, пор.: *Героїзм і мужність українських воїнів не залишають жодних сумнівів, що наша держава переможе у війні* (<http://surl.li/tvnyu> Дата запиту: 24.09.2022); *Війна формує та гартує нас. Своїм героїзмом ми викликаємо повагу і змінюємо світ. Боремося за свободу та незалежність, за утвердження національної гідності* (<http://surl.li/tttip> Дата запиту: 14.10.2022); *Пишов, поїхав, як багато тисяч / героїв наших, молодих синів, / Що Україну захищають, / І найманців із Батьківщини виганяють* (Г. Дармограй, «І знову осінь»); *Про героїчні вчинки*

майора Лисенка свідчить готовність бути відповідальним завжди й усюди за своїх людей (<http://surl.li/uacum> Дата запиту: 2.10.2023); *Завдяки героїчному спротиву українського народу*, <...> колони ворожої техніки були зупинені на підступах до столиці. Під героїчним натиском наших захисників ворог спочатку застряг, а потім змушений був відступити, тікаючи з Київської області (Н. Грегуль, «На нашу долю випала війна»).

В опублікованому на початку січня 2023 року на сайті видання «Українська правда» політично-публіцистичному наративі П. Порошенка «ЄС, НАТО, Україна – тепер це як “Армія. Мова. Віра”», жанр якого можна умовно визначити «підсумування досвіду першого року війни», фіксуємо дуже знакову лінгвоментально дзеркальну зміну ідентифікаційно-оцінних акцентів між поняттями українці – герої. Пор.: *Раніше казали, що українці воюють, як герої, тепер кажуть – герої воюють, як українці* (<http://surl.li/ejitg> Дата запиту: 17.01.2022).

Висвітлення мотиву героїзму українських захисників, на жаль, безпосередньо пов'язане з образом «загиблій герой / захисник»: «Ловайськ. 2014»: у Херсоні відкрили виставку, присвячену загиблим захисникам України (<http://surl.li/tqfrl> Дата запиту: 29.08.2020); *Кореспондент АрміяInform поспілкувалася з побратимами й дівчиною загиблого героя*, які розповіли про відважні вчинки майора Лисенка (<http://surl.li/uacum> Дата запиту: 2.10.2023); *На щиті додому повертається полеглий Герой*, який рік був зниклим безвісти (<http://surl.li/uauyu> Дата запиту: 1.06.2023); *Мукачєво прощається з полеглим Героєм Арпадом Бартою* (<http://surl.li/uauzm> Дата запиту 13.05.2023); *Сьогодні на рідну прикарпатську землю повертається полеглий герой Андрій Кулинич* (<http://surl.li/uazai> Дата запиту: 18.06.2023).

Прикметна реакція мови і мовців на трагізм втрати рідних, близьких на війні – пошук пом'якшених, евфемістичних формул, що дають змогу уникнути прямого називання психоемоційно травматичної ситуації. Таким став уживаний від 2014 року епізодично, а від 2022 – активніше вислів *на щиті*, який швидко сприйняло і українське суспільство, і самі військові. Зокрема, коректним його вживання вважає Ігор Мироненко – офіцер морально-психологічного забезпечення Сумського територіального центру комплектування Збройних сил

України: «говорити про вбитих як тих, що повернулися «на щиті» більш символічно. Це кардинально змінить ставлення до наших полеглих хлопців і дозволить відзначити їх належним чином» (<http://surl.li/uazdi>). Пор. також: «На щиті» є урочисто-піднесеним, яке треба було, мабуть, із самого початку укласти в церемоніал прощання, щоб це закарбувалося в пам'яті тих людей, які зазнали втрат. <...> Такі речі діють на емоційну й психологічну пам'ять, на пам'ять втрати» (<http://surl.li/uazdi>).

Сьогодні не всі мовці знають, що лаконічний вислів *на щиті* – це редукований варіант античного заклику *зі щитом або на щиті* (лат. *aut cum scuto, aut in scuto* – перемогти або гідно загинути в бою), він також апелює до високих військових традицій Стародавньої Спарти, де, за переказами, полегло в бою воїна, несли з поля битви на його щиті. Ймовірно, що цей історично-героїчний контекст став додатковим чинником його приживлення в сучасній мовній практиці щодо полеглих українських героїв замість успадкованого від військової практики афганської війни «вантаж 200» (двохсотий). Прикметно, що символічну назву «На щиті» має також сучасна служба евакуації загиблих.

Також мовними знаками народженої реальності війни культури вшанування полеглих героїв, увічнення пам'яті про них є гасло *Герої не вмирають*, назви місць поховання *Алея героїв*, *Алея слави героїв* тощо. Пор.: *На Алеї Героїв Незалежної України відбулося віче до Дня пам'яті захисників України; У Мукачеві провели в останню путь полеглому захисника Арпада Барту <...> Поховали воїна на Алеї Слави Героїв* (<http://surl.li/uayzm> Дата запити: 13.05.2023).

Ключові номінації мовоопису захисника України у російсько-українській війні: *побратим / посестра, азовці, волонтери.*

Часово й ментально знаковою для розбудови образу захисника України у мовній свідомості українців і в текстах періоду війни стала номінація *побратим*. Історія вживання цього слова в українській мові давня, його семантична структура охоплює кілька лексико-семантичних варіантів, жоден із яких не має у СУМ обмежувальних стилістичних ремарок: «1. Той, хто вступив у побратимство з ким-небудь; названий брат. // Близький

друг, товариш. 2. Товариш по боротьбі, битві, боях. // Соратник по якій-небудь діяльності, сподвижник» (СУМ VI, с. 624). Сьогодні із-поміж цих значень спостерігаємо актуалізацію саме ЛСВ2, і його узвичаєння в мовній практиці вже зафіксовано в лінгвістичних працях: «Досить звичайним стало вживання слова побратим як позначення політичних однодумців і особливо бойових соратників» (Тараненко 2023).

На рівні писемних медійних і художніх текстів тенденцію до входження в активний словник підтверджує системне вживання номінації *побратим* у контекстному оточенні зі словами *бій, битва, атака, полон*, дієсловами *воювати, боротися, захищати, підтримувати* тощо: *14 березня Дікусар повідомив, що разом із побратимами потрапив під авіаудар балістичних ракет* (Бульвар Гордона, 12.04.2023); *Звільнений з полону морпіх Діанов передасть 23,4 млн гривень на лікування побратимів* (УП, 14.10.2022); *За словами Павла [Вишебаби], його побратими, з якими він захищає кордони країни на сході, усвідомили, що українська мова = безпека* (<http://surl.li/gkzez> Дата запити: 28.05.2022); *[Андрій Хливнюк] зібрав більше півмільйона доларів на ескадрилью PUNISHER, за допомогою якої зі своїми побратимами кошмарить русню* (<http://surl.li/rokjq> Дата запити: 5.03.2023); *Я не настільки військовий, наскільки більшість моїх побратимів, які дуже професійно воюють. Я лише виконую їхні накази й допомагаю їм у цьому. Тому я не вважаю себе героєм* (<http://surl.li/rokjq> Дата запити: 5.03.2023). Передбачувану одновекторну позитивну оцінність мовного образу *побратим* підтверджує й увиразнює його сполучуваність із дієсловами *воювати, захищати*. А контексти з мотивами «врятувати побратима», «врятував побратим», «загинути за побратимів» проєктують модальність оцінки в площину вшанування і глорифікації: *Коли зустрілися вперше в Щасті з ворогом, він стояв за два метри від мене. І ні я, ні він не змогли вистрілити одне в одного», – стримуючи сльози, згадує Андріана. Тоді її врятував побратим* (<http://surl.li/svhpx> Дата запити: 6.12.2019); *Він [Дмитро Коцюбайло. – Г. С.] не боювся загинути за своїх побратимів. І він це зробив* (<http://surl.li/rsorm> Дата запити: 6.04.2023).

Ментально й емоційно правдивим і водночас дуже чутливим для українського суспільства, яке за час війни пізнало трагічну ціну загибелі близьких на фронті, є мотив втрати побратимів: *Потім був інший вихід – Металіст. Під час того бою був убитий перший бойовий товариш. І саме у той момент вона зрозуміла, що може стріляти. За три місяці Андріана Сушак **втратила 100 побратимів*** (<http://surl.li/svhpх> Дата запиту: 6.12.2019); *Щохвилини він Богу молиться, / А душа – тремтить як струна... / Десь під Мар'їнкою, на околиці, / Його спокій украла війна. / Десь далеко... В донецьких степах / **Він залишив своїх побратимів...*** (Т. Малахова, «Повернувся солдат з війни»). При цьому логічними й психологічно виправданими є їх проєкції в лексико-тематично площину «пам'ять»: *Вже витираючи сльози, Андріана каже: думала, що після народження сина зможе повернутися на фронт. Та насправді вона **хотіла назад, у 2014 рік, коли всі її побратими ще були живі*** (<http://surl.li/svhpх> Дата запиту: 6.12.2019).

Симптоматичним для мовної практики за час російсько-української війни стало також повернення в активний обіг слова *посестра*. Механізм його реактуалізації той самий, що й номінації *побратим*: традиційне й засвідчене в мові класичної української літератури значення «названа сестра або найближча подруга» (<https://slovnyk.me/dict/vts/посестра>) виразно поступилося новітньому – «бойова соратниця». Пор.: *«Її важко зламати». **Посестра Катерина Цепух** — про звільнену з полону дівчину-морпіха Галину Федюшин* (<http://surl.li/tqfsa> Дата запиту: 4.04.2024); *Загинула наша **посестра Ірина Цвіла** «Лінза» ветеранка батальйону «Січ» <...> Ірина загинула в бою, захищаючи Київ. Вічна світла пам'ять Тобі, **посестро**. Тримай наше небо. А ми продовжимо твою боротьбу* (<http://surl.li/tqfsm> Дата запиту: 25.02.2022).

Варто наголосити, що номінації *побратим* та *посестра* – одиниці не тільки медійної, художньої, розмовної практики чи неофіційної комунікації (пор.: *Мені потрібно було комусь розказати про те, що в мене болить, про те, що мене не розуміє цивільне суспільство. Про те, що я не можу нікому розказати – ні рідним, ні батькам, – тільки тим **побратимам***

і посестрам, які знають, що це таке – пройти фронт з великою кількістю втрат близьких (<http://surl.li/svhrpx> Дата запити: 6.12.2019). На сьогодні їх офіційний статус уже підтверджено в мові державного управління: **Побратим, посестра** – *військовослужбовці, які мають взаємні дружні стосунки, в основі яких лежить взаємна повага, взаєморозуміння і взаємодопомога, спільність інтересів і духовна близькість* (Проект Закону України від 01.06.2021 № 5595); *Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо захисту прав побратимів та посестер* (<http://surl.li/tqfsq> Дата запити: 25.06.2022). На синтаксичному рівні стилістичну «рівноправність» цих номінацій підтверджують конструкції, де вони виступають однорідними членами речення.

Відомий не тільки українцям, а й усьому світові конкретизатор образу захисника України – *азовці*. Це розмовний варіант назви бійців 12-ї бригади спеціального призначення «Азов» – військового формування Національної гвардії України, що було створене після початку російсько-української війни у 2014 році як батальйон патрульної служби міліції особливого призначення, який, на думку численних експертів, політиків та медійних працівників, став одним із найбільш боєздатних підрозділів МВС України. Згодом наказом міністра МВС полк «Азов» було офіційно переведено до складу Національної гвардії України (див: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>).

Героїчний захист територій Сходу України, участь у боях за Іловайськ у 2014 році, багатомісячна оборона Маріуполя, зокрема укріплень на території заводу «Азовсталь» навесні 2022 року – це ті об'єктивні історичні факти, які сприяли формуванню, героїзації, а згодом навіть і міфологізації їх узагальненого образу у сприйманні українців¹. Зокрема, ставлення українців до бійців «Азову» оприявнюють епітети *незламні, нескорені, неспинні, мужні, героїчні, легендарні*: **Незламні, нескорені, неспинні, легендарні** – *Азову 9 років* (<http://surl.li/pulbr> Дата запити: 6.05.2023); *Весною 2022-го в оточеному Маріуполі, під безперервними бомбардуваннями та обстрілами, в не-*

¹ Прикметною є поляризація оцінок діяльності азовців у мовних картинах світу України й українців, що їх звияжно захищають азовці, та росіян-агресорів.

людських умовах, майже без їжі, води й медикаментів **мужні** “азовці” разом з бійцями 12-тої бригади Нацгвардії України, 36-тої окремої бригади морської піхоти, прикордонниками, поліцейськими, добровольцями, протягом 82 днів відтягували сили росіян на себе, даючи Україні критично необхідний час на формування резервів, перегрупування сил, отримання допомоги від партнерів (<http://surl.li/pulbr> Дата запити: 6.05.2023).

Безперечна художньо-оцінна домінанта в низці епітетних характеристик азовців – *сталеві*, пор.: **Сталева воля «Азовсталі»** – «Азов» (О. Дубенко); *Бійців «Азову» по праву можна назвати гордістю українського війська, які навіки вписали свої імена на сторінках сучасної національно-визвольної боротьби. Це – сталеві воїни «Азовсталі»* (<http://surl.li/pulbr> Дата запити: 6.05.2023). Накладання переносного значення прикметника *сталевий* (З. перен. Міцний, могутній. // Непохитний, незламний; стійкий (СУМ ІХ, с. 639) на об’єктивні події (мужність поведінки бійців полку «Азов» у критичних ситуаціях, зокрема й упродовж згаданого вище кількомісячного самозреченого протистояння ворогові при захисті Маріуполя), символічне дублювання назви полку «Азов» і символа української нескореності – заводу «Азовсталь» – усі ці чинники сприяли утвердженню в українській мовній свідомості асоціації «Азовсталь» – *сталевий*.

У публіцистичних та художніх текстах цю асоціацію вербалізують численні метафори, порівняння: «**Азов** тримається, мов **сталь!** / Сила, міць, відвага й мужність (М. Янішевська); *Наші м’язи міцні, їх кували на Азовсталі* (Сергій); *Міцні, як сталь: танкова рота полку «Азов» «Холодний Яр»* (коментар YouTube); *Полк «Азов» зі сталі. 5 травня 2014 року вважається днем заснування “Азова”. З Днем народження полк, який уже став легендою. Символ надії для українців та символ тваринного страху для ворогів. <...> Азовці зі сталі!* (<http://surl.li/typda> Дата запити: 5.05.2022). Зауважно поглиблену розбудову мотиву стійкості й незламності українських захисників в образних мінітекстах із назвами інших металів (*залізо*), каменю (*граніт*), надміцних матеріа-

лів (фулерит¹) тощо: **Залізний кулак «Азову»: танкова рота полку святкує шестиріччя з дня формування** (<http://sur1.li/tuier> Дата запити: 12.07.2021); **Надія одна – на Бога – / Хоч дух їх, як граніт і сталь!** (С. Слободян); **Ці люди, мабуть, з фулериту** (С. Кумановська).

Колективний образ захисника України. Цілісність мово-опису захисника України доповнює його колективний образ. У текстах періоду війни його конкретизують слововживання із змістоутворювальною семою ‘єдність’ (*вся країна, весь народ, велика родина, велетенська сім’я*), що граматично скоординовані з дієслівними метафорами *стати на варту, підійнятися до бою / стати до бою / йти в бій, тримати / рівняти стрій, класти орків, повстати пліч-о-пліч* тощо. *Мій бог не може поки що спати, / Коли вся країна на варту встає* (М. Савка, «Мій Бог формує всю ніч батальйони»); *Дунав, в Україні армії немає, / А народ піднявся від краю до краю!* (В. Кукоба, «Їхали укroppи»); *Грає Київське море, / Русській Мір догора / Москалів цілі гори / Змили хвилі Дніпра. / Вірні, злі і незламні тримаємо стрій. / Ти москву переможеш, Києве мій* (О. Акулова, «Києве мій»); *Бий, гарматний грім, переможемо! / Ми рівняєм стрій й орків ложимо, / Хай холоне кров від нещадних нас, / Йдем в запеклий бій – щент розтроцим вас. / Пройдем крізь вогонь і їдкі дими, / Наші воїни вам снують пастки* (Н. Грегуль, «Марш до перемоги»); *Всі згуртувались, чоловіки колотили коктейлі Молотова, рили окопи, будували укріплення* (Н. Грегуль, «На нашу долю випала війна»); *Повстанемо пліч-о-пліч, не здамося, / В єднанні – запорука перемог. / Щоб націю здолати не вдалося, / На наших боці – правда, віра, Бог* (Т. Семенченко, «За що ти, Каїн, Авеля вбиваєш?»); *Весь народ підійнявся до бою, / Мов одна велетенська сім’я. / За країну свою ми стіною / Станем, брате, разом – ти і я* (О. Марс, «Не летіть в Україну, лелеки»). Така вербалізація мотиву єдності в захисті Батьківщини від агресора – визначальна для колективного образу захисника.

¹ **Фулерити** – молекулярні кристали, продукти об’ємної полімеризації сферичних вуглецевих молекул фулеренів. <...> Отриманий матеріал повністю зберігає жорстку структуру фулеренів, які при полімеризації з’єднуються між собою міцними алмазоподібними зв’язками. Це зумовлює появу просторових каркасів з аномально високою жорсткістю й твердістю (див <https://uk.wikipedia.org/wiki/фулерити>).

Ментальну й емоційну єдність українців із своїми захисниками засвідчує солідаризаційне гасло *Віримо в ЗСУ. Разом ми – сила!*, яке тривалий час використовується у плащі новинних передач на одному з національних телемовників. Крім словесного маркера єдності – прислівника *разом*, знаковим для цього гасла є дієслово *віримо*. У публіцистичних текстах, соцмережівій комунікації це ключовий вербалізатор суспільного, колективного (пор. форму множини) ставлення до захисників України: <...> *нас не зламати й не залякати. А все тому, що ми віримо в наших воїнів. Наші військові – атланти сьогодні, які тримають на своїх плечах всю Україну* (<http://surl.li/tvnyf> Дата запити: 24.07.2022); *Віримо, що нинішні захисники та захисниці, пам'ятаючи чин повстанців, здобудуть перемогу* (<http://surl.li/tttip> Дата запити: 14.10.2022); *Ми віримо в ЗСУ, і наші партнери вірять* (<http://surl.li/ejtg> Дата запити: 17.01.2022).

Значущість таких гасел як текстів впливу на суспільну свідомість засвідчують численні мотиваційні білборди, соціальна реклама:

В умовах війни збереження своєї ідентичності, утримання національного стрижня стало для українців національною стратегією. На рівні мови світоглядно-емоційне сприйняття воєнної реальності оприявнилося в загостреній, однак психологічно цілковито виправданій глорифікації образу захисників України. Цю тенденцію засвідчують різностильові та різножанрові писемні тексти, передусім художні та медійні.

Кирилюк О.Л. Формування образу захисника в умовах інформаційної війни: лінгвокогнітивний аспект. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2020. № 8. С. 90–96.

Словник української мови в 11 т. Т. VI. Київ, 1975.

Тараненко О. Російсько-українська війна і українська мова (попередні спостереження). *І. Мовознавство*. 2023. № 3. С. 3–29.

REFERENCES

Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol. (1975). Vol. VI. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Kyryliuk, O.L. (2020). Formation of the defender's image in the conditions of information war: linguistic-cognitive aspect. *Scientific journal of the Lviv State University of Life Safety "Lviv Philological Journal"*, 8, 90–96 (in Ukr.).

Taranenko, O. (2023). The Russian-Ukrainian war and the Ukrainian language (preliminary observations). *I. Linguistics*, 3, 3–29 (in Ukr.).

Статтю отримано 18.08.2023

Halyna Siuta

LANGUAGE IMAGE OF THE DEFENDER OF UKRAINE IN THE TEXTS OF THE WAR PERIOD

The article presents a textual analysis of the linguistic image of the defender of Ukraine, outlined in Ukrainian media and fiction texts of 2022–2023.

The phenomenon of glorification of the image of Ukraine's defenders is documented. This is an absolutely justified information strategy aimed at actively countering the propaganda of the aggressor country, in particular fake and discrediting materials that undermine the credibility of the Ukrainian army.

It is noted that important for the linguistic description of the defenders of Ukraine are: a) names of military formations, military organisations, military units – *army, Armed Forces of Ukraine / AFU, national guard, territorial defence, assault brigade*, etc. b) names of persons – members of military formations, military organisations, military units – *fighters of the Armed Forces of Ukraine, soldiers of the Armed Forces of Ukraine, officers of the Armed Forces of Ukraine, soldiers, national guardsmen, Azov soldiers, assault troops*, etc; c) names of persons with the meaning of 'one who protects from the enemy', 'one who fights the enemy' – *defenders, fighters, warriors, brothers-in-arms*; d) metaphorical nominations – *cyborgs, warriors of Light, knights of Freedom, Ukrainian angels of sky*.

The epithets are predictably dominated by intimating meanings (*ours, dear, dear, native*), positive evaluations (*the best, stubborn, stubborn, faithful, unbreakable, proud, true*) and glorification (*superpowerful, holy, sacred*).

In accordance with the glorification strategy, nominations and images with the semes 'heroism', 'victory', 'patriotism', 'honour', 'glory', 'dignity', 'invincibility', 'resilience', 'strength', 'power', 'courage', 'bravery', 'courage', 'bravery', 'goodness', 'love', 'light', 'salvation' dominate in the linguistic descriptions of Ukraine's defenders.

The significance of the image of the hero is demonstrated.

The article reveals and illustrates the productivity of lexical, syntactic, stylistic structures – wartime language signs and identifiers of Ukrainians' attitudes towards the defenders of Ukraine.

Key words: linguistic image of the defender of Ukraine, linguistic picture of the world, time-marked wartime linguistic signs, media practice, artistic practice.